

AUDİT 2025, 3 (49), səh. 5-14.
AUDIT 2025, 3 (49), pp. 5-14.
АУДИТ 2025, 3 (49), стр. 5-14.

DOI: 10.59610/bbu3.2025.3.1

*Novruzov Vahid Tapdıq oğlu,
iqtisad elmləri doktoru, professor,
Azərbaycan Respublikası
Auditorlar Palatasının sədri;*

*Afiqə Bayramova,
Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatasının
Haqsız rəqabətə qarşı mübarizə idarəsinin rəis müavini
© Novruzov V.T., Bayramova A., 2025*

UOT: 657.6:339.137.2:005.6
JEL: M42, L40, L41, G38, K21

HAQSIZ RƏQABƏTƏ QARŞI MÜBARİZƏDƏ XARİCİ AUDİT TƏCRÜBƏSİNİN TƏTBİQİ İMKANLARI

X Ü L A S Ə

Tədqiqatın məqsədi - auditor xidmətləri bazarında rəqabətin sağlam çərçivədə qurulmasını təmin etmək, haqsız rəqabət formalarının (damping, müstəqilliyə təsir edən münasibətlər, keyfiyyətin süni ucuzlaşdırılması və s.) maliyyə hesabatlarının etibarlılığına və auditin keyfiyyətinə yaratdığı riskləri qiymətləndirmək və bu risklərin azaldılması üçün xarici təcrübənin Azərbaycan şəraitinə uyğun tətbiq istiqamətlərini müəyyənləşdirmək.

Tədqiqatın metodologiyası - normativ-hüquqi bazanın və institusional mexanizmlərin müqayisəli təhlili, beynəlxalq audit standartları və keyfiyyət nəzarət sistemlərinin (etik qaydalar, keyfiyyət təminatı, peşə nəzarəti və s.) nəzərdən keçirilməsi, qabaqcıl ölkə təcrübələrinin (peşə özünüidarəsi və dövlət nəzarətinin inteqrasiyası) sintez edilməsi və Azərbaycanda tətbiq oluna biləcək modellərin konseptual qiymətləndirilməsi.

Tədqiqatın tətbiqi əhəmiyyəti - məqalədə audit keyfiyyətinin yüksəldilməsi, maliyyə hesabatlarının etibarlılığının qorunması və bazarda ədalətli rəqabət mühitinin formalaşması üçün praktiki addımlar təqdim edilir. Auditin peşə etikasını və müstəqillik tələblərinin gücləndirilməsi, keyfiyyət nəzarət mexanizmlərinin qurulması, şəffaflıq və hesabatlılıq tələblərinin artırılması, haqsız qiymət rəqabətinin qarşısının alınması imkanları və istiqamətləri əsaslandırılıb.

Tədqiqatın nəticələri - haqsız rəqabət formaları auditor-müştəri münasibətlərində etimadı zəiflədir, audit sübutlarının adekvatlığını və nəticələrin etibarlılığını risk altına qoyur. Xarici təcrübə göstərir ki, sistemli peşə nəzarəti, keyfiyyət təminatı, şəffaflıq tələbləri və etik çərçivələrin ardıcıl icrası bu riskləri əhəmiyyətli dərəcədə azaldır. Azərbaycan üçün uyğunlaşdırılmış tədbirlər paketi rəqabətin sağlamlaşdırılması və audit keyfiyyətinin davamlı artırılmasına xidmət edir.

Tədqiqatın orijinallığı və elmi yeniliyi - Azərbaycan audit bazarı üçün haqsız rəqabətə qarşı mübarizədə beynəlxalq yanaşmaların sistemləşdirilmiş şəkildə və yerli şəraitə uyğun tətbiq istiqamətlərinin konseptual modeli təqdim olunur və peşə etikasını, keyfiyyət nəzarət və institusional nəzarət elementlərinin inteqrə olunduğu kompleks yanaşma təklif edilir.

Açar sözlər: haqsız rəqabət, auditor xidməti, audit keyfiyyəti, peşə etikasını, keyfiyyət nəzarət, beynəlxalq təcrübə, institusional mexanizmlər, şəffaflıq.

AUDİT 2025, 3 (49), səh. 5-14.
AUDIT 2025, 3 (49), pp. 5-14.
АУДИТ 2025, 3 (49), стр. 5-14.

GİRİŞ

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin qeyd etdiyi kimi: "... yeni dövrün çağırışlarını nəzərə alaraq, iqtisadi islahatların indiki mərhələsində audit sistemini yenidən qurmaq, onun təsirliliyini artırmaq və beynəlxalq aləmə integrasiyasını gücləndirmək sahəsində çox iş görülməlidir". Eyni zamanda ölkə Prezidentinin hələ 2006-cı ildə Auditorlar Palatasının kollektivinə və üzvlərinə ünvanladığı təbrik məktubundakı tövsiyəsində göstərilmişdir ki, "Müstəqil maliyyə nəzarəti sahəsində mütərəqqi dünya təcrübəsini öyrənmək və milli iqtisadiyyatın xüsusiyyətlərini nəzərə almaqla ölkəmizdə tətbiqini genişləndirmək çox vacibdir".

Bunu nəzərə alaraq, Auditorlar Palatası özünün beynəlxalq əlaqələrinin qurulması üzrə fəaliyyətinə - beynəlxalq və regional peşə qurumlarında təmsilçiliyə, ikitərəfli əməkdaşlıq əlaqələrinin qurulmasına və inkişaf etdirilməsinə də məhz mütərəqqi xarici audit təcrübəsinin öyrənilməsi və ölkədə tətbiq edilməsi baxımından yanaşır.

Son illərdə Azərbaycan auditorları xarici həmkarları və beynəlxalq qurumlarla əlaqələrini nəzərəcərpacaq dərəcədə gücləndirmişlər və bu istiqamətdə işlər uğurla davam etdirilməkdədir.

Bunun da nəticəsidir ki, Azərbaycan Respublikası Auditorlar Palatası audit bazarında şəffaflığın artırılması, sağlam rəqabət mühitinin formalaşdırılması və beynəlxalq standartlara uyğun peşə davranış qaydalarının tətbiqi istiqamətində mühüm addımlar atmaqdadır.

Mütəxəssislər haqlı olaraq hesab edirlər ki, Haqsız rəqabət yalnız audit təşkilatları və sərbəst auditorlar arasında münasibətlərə deyil, həm də sifarişçi-auditor münasibətlərinə təsir göstərir. Sifarişçilər bəzən yalnız aşağı qiymətə üstünlük verərək peşəkar və obyektiv auditi deyil, formal audit rəylərini seçirlər. Belə yanaşmalar son nəticədə maliyyə hesabatlarının düzgünlüyünə, investirlərə və digər maraqlı tərəflərə verilən məlumatın keyfiyyətinə və etibarlılığına mənfi təsir edir.

Bununla belə, praktikada müşahidə olunan neqativ meyillər - o cümlədən icazəsiz fəaliyyət, dempinq siyasəti, keyfiyyətsiz xidmət göstərilməsi və etik qaydalara riayət olunmaması göstərir ki, mövcud hüquqi və institusional mexanizmlər haqsız rəqabətlə mübarizədə tam səmərəli nəticə vermir. Bu isə məsələni daha dərinədən təhlil etməyə, müasir çağırışlara cavab verən yeni yanaşmalar formalaşdırmağa və beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan kompleks tədbirlər həyata keçirməyə ehtiyac yaradır.

Özbəkistan praktikası göstərir ki, son illərdə auditor xidməti sahəsində yol verilən dempinq hallarının sayı müntəzəm artmaqdadır. Belə ki, əgər 2018-ci ildə aşkar edilmiş dempinq hallarının sayı 24, 2018-ci ildə 33 olduğu halda, 2020-ci ildə 288, 2021-ci ildə 286, 2022-ci ildə 2023 hal təşkil etmişdir. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, auditor xidməti bazarında dempinq halları təkcə auditorlar tərəfindən yox, eyni zamanda auditor xidmətinin bir qism sifarişçiləri tərəfindən dəstəklənmir. Bu hal xüsusilə tenderlər keçirilərkən özünü daha qabarıq birüzə verir [10].

Haqsız rəqabət peşə mənsublarının fəaliyyətində, işəgötürənlərlə münasibətlərində, maliyyə tətbiqlərində və reklam vasitəsilə müxtəlif formalarda özünü göstərə bilər. Bu cür hallara ilk növbədə peşə fəaliyyətinin həyata keçirilməsində beynəlxalq audit standartlarına, auditorların müstəqillik qaydalarına və peşəkar mühasiblərin beynəlxalq etika məəcəlləsinə əməl edilməməsi, işin icrasında peşəkarlığın nümayiş etdirilməməsi daxildir. Digər tərəfdən, başqa bir

AUDİT 2025, 3 (49), səh. 5-14.
AUDIT 2025, 3 (49), pp. 5-14.
АУДИТ 2025, 3 (49), стр. 5-14.

auditor və ya peşə mənsubu ilə müqaviləsi olan işəgötürənlərin həmin müqaviləni pozmağa, yaxud mövcud şərtlərə zidd hərəkət etməyə yönəldilməsi də haqsız rəqabət sayılır. Eyni zamanda, icazəsi olmadan fəaliyyət göstərmək, icazəsi ləğv olunduğu və ya fəaliyyəti dayandırıldığı halda peşə fəaliyyətini davam etdirmək, öz adlarında, reklamlarında və elanlarında peşəkar fəaliyyətlə məşğul olduqları barədə yanlış təəssürat yaratmaq da bu qəbildən sayılır. Peşə icazəsinin icarəyə götürülməsi, auditor olmayan şəxslərə bu yolla fəaliyyət imkanı verilməsi, peşə fəaliyyəti qadağan olunmuş şəxslərin işə götürülməsi və onlarla əməkdaşlıq edilməsi də açıq şəkildə haqsız rəqabət halıdır. Bundan əlavə, saxta sənədlərin hazırlanması və təsdiqlənməsi, başqa bir auditorun işçilərinə və köməkçilərinə imtiyazlar vəd etməklə onların öhdəliklərini pozmağa sövq etmək, həmin şəxslərdən kommersiya sirrlərinin ələ keçirilməsi və açıqlanması məqsədilə istifadə etmək də rəqabət prinsiplərinə ziddir. Tabelikdə olan auditor və mütəxəssislərin eyni vaxtda bir neçə işdə öhdəlik götürməsi, habelə qanunvericiliyin məcburi qaydalarını pozaraq digər peşə mənsubları üzərində haqsız üstünlük qazanmaq da bu sıraya daxildir.

Maliyyə məsələlərində isə haqsız rəqabət daha çox xidmət haqlarının düzgün tətbiq edilməməsində özünü göstərir. Belə ki, minimum xidmət haqqı tarifindən aşağı məbləğə və ya həтта pulsuz xidmət göstərilməsi, işəgötürənlərlə gəlir bölgüsü əsasında müqavilələr bağlanması, başqa auditora xidmət haqqı borcu olan işəgötürənlərə xidmət edilməsi bu hallara daxildir. İşəgötürənlərdən əmanət adı ilə pul yığmaq, saxta qəbzlər və fakturalar tərtib etmək, müqavilə üzrə ödənişdən daha az məbləğdə qəbz vermək və ya ümumiyyətlə sənəd tərtib etməmək də açıq şəkildə haqsız rəqabət yaradır. Bundan başqa, iş əldə etmək üçün üçüncü şəxslərə mükafat vəd edilməsi, işəgötürənlərə əlavə fayda vəd olunaraq sifariş qazanılması, onlara məxsus məlumatlardan şəxsi iqtisadi fayda əldə etmək məqsədilə istifadə olunması, işçilərə əmək qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş əmək və sosial hüquqların verilməməsi də bu qəbildən olan hallardır.

Reklam vasitəsilə haqsız rəqabət isə daha çox yanlış məlumatların yayılması ilə bağlıdır. Belə ki, auditorların dürüstlüyü, etibarlılığı və qərəzsizliyi haqqında yalan və əsassız məlumatlar vermək, onların fəaliyyətini çaşdırıcı və yersiz ifadələrlə ləkələmək, barələrində əsassız şikayətlər və xəbər yaymaq haqsız rəqabət nümunəsidir. Eyni zamanda, öz xidmətləri haqqında yalan və çaşdırıcı məlumatlar yaymaq, sahib olmadığı peşə adından istifadə etmək, reklam prinsiplərinə və qaydalarına zidd hərəkət etmək, elmi və peşəkar adlardan başqa müxtəlif saxta adlardan istifadə etməklə özünü təqdim etmək də rəqabət normalarına tamamilə ziddir.

Yuxarıda göstərilənləri ümumiləşdirərək Audit subyektləri arasında müşahidə olunan əsas haqsız rəqabət formaları aşağıdakılar kimi sistemləşdirmək olar.

Qiymət dempinqi: Audit xidmətlərinin bazar dəyərindən kəskin aşağı qiymətə təklif edilməsi.

Yalançı reklam: Öz xidmətlərinin real olmayan formada təqdim edilməsi və digər şirkətlərin nüfuzuna xələl gətirilməsi.

Məlumatların qeyri-qanuni istifadəsi: Rəqib şirkətlərin müştəri bazası və ya kommersiya sirrlərinin qeyri-qanuni yollarla əldə olunaraq istifadə edilməsi.

Peşə etikası pozuntuları: İcazəsiz fəaliyyət, sertifikatlı əməkdaşların işə cəlb olunması, müstəqillik prinsipinə zidd davranışlar.

AUDİT 2025, 3 (49), səh. 5-14.

AUDIT 2025, 3 (49), pp. 5-14.

АУДИТ 2025, 3 (49), стр. 5-14.

Haqsız rəqabətlə bağlı auditor fəaliyyətində şikayətlərin dinamikası və statistikasının təhlili (2022-2025) göstərir ki, 2022-ci ildə Auditorlar Palatasına haqsız rəqabət halları ilə bağlı ümumilikdə 9, 2023-cü ildə isə 4 şikayət daxil olmuşdur. 2024 və 2025-ci illərdə isə bu istiqamətdə hər hansı şikayətin daxil olmaması, Haqsız rəqabətə qarşı mübarizə idarəsi tərəfindən tətbiq edilən intizam tədbirlərinin önləyici təsirini və audit sahəsində normativ tələblərə riayət olunmasına nəzarətin gücləndirilməsini əks etdirir. Bu nəticələr, həmçinin Palata daxilində institusional yanaşmanın təkmilləşdirilməsi və etik standartlara əməl olunması istiqamətində görülən ardıcıl tədbirlərin müsbət nəticəsi kimi qiymətləndirilə bilər [13].

Bu göstərilənlərə baxmayaraq, etiraf etmək olar ki, audit sahəsində xüsusilə tender proseslərində qiymət dempinqi, eyni müştəri ilə təkrar müqavilələrin bağlanması və bəzi hallarda məlumatların təhrif edilməsi kimi hallar aktual problemlər kimi qalmaqdadır.

Elə bunun da nəticəsidir ki, 2022-ci il üzrə 38 auditor təşkilatına və 22 sərbəst auditora rəsmi xəbərdarlıq edilmiş, 7 auditor təşkilatı və 4 sərbəst auditor isə intizam tənbehi (töhmət) ilə cəzalandırılmışdır. 2023-cü ildə 10 auditor təşkilatına və 2 sərbəst auditora rəsmi xəbərdarlıq elan olunmuş, 3 auditor təşkilatına isə intizam tənbehi (töhmət) verilmişdir. 2024-cü ildə 1 auditor təşkilatına rəsmi xəbərdarlıq edilmiş, 2 auditor təşkilatı və 1 sərbəst auditor intizam tənbehi (töhmət) almış, əlavə olaraq 1 auditor təşkilatı peşə fəaliyyətindən müvəqqəti kənarlaşdırılmışdır. Auditorlar Palatasının 2025-ci il üzrə iş planının 6.1-ci bəndi – “Auditorların bağladığı müqavilələrin məbləğlərinin və müqavilə üzrə verilmiş rəylərin gündəlik təhlili, təkliflərin təqdim edilməsi və müvafiq tədbirlərin görülməsi”nin icrasını təmin etmək məqsədilə 2025-ci ilin yanvar, fevral, mart, aprel və may ayları üzrə aylıq hesabatlar hazırlanaraq Palata rəhbərliyinə təqdim edilmişdir. Təqdim olunmuş hesabatlara əsasən həmin 5 ay ərzində “Azərbaycan Respublikasının ərazisində göstərilən auditor xidmətlərinin dəyərinin minimum hədləri”nə 21 auditor təşkilatı və 8 sərbəst auditor tərəfindən əməl edilmədiyi müəyyən olunmuş və onların barəsində müvafiq qaydada intizam-tənbeh tədbirləri görülmüşdür.

2025-ci ilin I yarımilliyi üzrə 21 auditor təşkilatına və 8 sərbəst auditora rəsmi xəbərdarlıq edilmiş, 1 auditor təşkilatı isə intizam tənbehi (töhmət) almışdır.

Xarici təcrübənin öyrənilməsi və tətbiqi sahəsində 2024-cü ildə görülmən işlər

Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası ilə İsrailin Sertifikatlaşdırılmış İctimai Mühasiblər İnstitutu (ICPAI) arasında mövcud olan Anlaşma Memorandumuna uyğun olaraq

- auditin aparılmasına dair peşəkar mütəxəssislər tərəfindən birgə master - klassların təşkili;

- audit və mühasibat uçotu üzrə normativ sənədlərin birgə hazırlanması;
- kadr hazırlığı sahəsində əməkdaşlıq;
- ƏL/TMM sahəsində birgə təlimlərin keçirilməsi;
- dayanıqlı inkişafa dair hesabatlılığın təkmilləşdirilməsi sahəsində əməkdaşlıq;
- auditin aparılmasına dair proqram təminatlarının əldə edilməsi və yerli auditor təşkilatları tərəfindən tətbiqi;

AUDİT 2025, 3 (49), səh. 5-14.

AUDIT 2025, 3 (49), pp. 5-14.

АУДИТ 2025, 3 (49), стр. 5-14.

- Maliyyə Hesabatlarının Beynəlxalq Standartlarının (IFRS) və yenilənmiş Beynəlxalq Audit Standartlarının (ISA) tətbiqinə dair birgə təlimlərin keçirilməsi üzrə təşkilati işlər aparılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Auditorlar Palatası ilə Pakistanın İmtiyazlı Mühəsiblər İnstitutu (ICAP) arasında ötən il dekabrın 1-də imzalanmış Anlaşma Memorandumuna uyğun olaraq rəqəmsal iqtisadiyyatda süni intellektin tətbiqi, mühəsibat uçotunda və auditdə innovasiyaların tətbiqi və rəqəmsal həllər, rəqəmsal iqtisadiyyatda təşkilatların mühəsibat uçotunun modernləşdirilməsi, audit, maliyyə və mühəsibat uçotu üzrə beynəlxalq proqram təminatlarının öyrənilməsi və tətbiqi, yeni nəsil kadr hazırlığı, o cümlədən peşəkar inkişafa dair birgə təlimlərin təşkili məsələləri üzrə təcrübə mübadiləsi və ikitərəfli müzakirələr çərçivəsində əməkdaşlıq davam etdirilir.

2024-cü il 09 iyul tarixində Pakistanın İmtiyazlı Mühəsiblər İnstitutu və Auditorlar Palatasının rəhbərliyinin, əməkdaşlarının və hər iki ölkənin auditorlarının iştirakı ilə auditin aparılmasına dair dünya üzrə ən qabaqcıl və innovativ proqram təminatlarından olan “Smart Audit” tətbiqinin auditorlar tərəfindən istifadəsinə dair onlayn təlim keçirilmişdir.

Haqsız rəqabətə qarşı mübarizə sahəsində xarici təcrübə və ondan bəhrələnmə

Haqsız rəqabətə qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, tənzimləyici mexanizmlərin təkmilləşdirilməsi və müasir, beynəlxalq təcrübəyə əsaslanan yanaşmaların tətbiqi olduqca aktualdır. Fransa, Macarıstan, Yunanıstan, İtaliya, Türkiyə, Litva, Birləşmiş Krallıq və ABŞ kimi qabaqcıl ölkələrdə bu sahədə tətbiq edilən hüquqi və institusional tədbirlər göstərir ki, yalnız normativ bazanın mövcudluğu kifayət etmir; effektiv nəzarət və monitoring sistemləri, etik davranış kodekslərinin icrası və audit subyektləri üçün ciddi məsuliyyət tədbirləri bu problemin qarşısının alınmasında həlledici rol oynayır.

ABŞ-da auditor fəaliyyəti son dərəcə tənzimlənmişdir və burada auditorların fəaliyyətləri bir sıra peşəkar və etik qaydalarla tənzimlənir. ABŞ-da auditorlara dair tənzimləmə, əsasən dövlət tənzimləyici orqanları (PCAOB) tərəfindən həyata keçirilir və auditorların müstəqilliyi ilə bağlı ciddi nəzarət mexanizmləri mövcuddur. ABŞ-da haqsız rəqabətə qarşı mübarizə mexanizmləri müxtəlif formalarda tətbiq edilir, o cümlədən qiymət tənzimləmələri və reklam qadağaları mövcuddur. Bununla yanaşı, auditor firmalarının müvafiq məsuliyyət sığortası etməsi də tələb olunur [4].

Yunanıstanda auditorların müstəqilliyinin təmin edilməsi və etik qaydaların tətbiqi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Auditorların və mühəsiblərin fəaliyyətlərinin şəffaf olması üçün müvafiq hesabatların təqdim edilməsi tələb olunur.

Birləşmiş Krallıqda auditor fəaliyyətinə dair tənzimləmə beynəlxalq standartlara uyğun şəkildə həyata keçirilir. Burada auditorların müstəqilliyi, şəffaflıq və etik kodekslərə ciddi riayət edilməkdədir. Birləşmiş Krallıqda haqsız rəqabətin qarşısının alınması məqsədilə qiymət tənzimləmələri və reklamla bağlı məhdudiyyətlər tətbiq edilir. Eyni zamanda, auditorların fəaliyyətində şəffaflıq hesabatlarının təqdim edilməsi və müstəqilliyin qorunması prinsiplərinə xüsusi diqqət yetirilir.

AUDİT 2025, 3 (49), səh. 5-14.

AUDIT 2025, 3 (49), pp. 5-14.

АУДИТ 2025, 3 (49), стр. 5-14.

Xarici təcrübənin Azərbaycanda tətbiqi istiqamətləri

Əldə edilən nəticələrə əsasən aşağıdakı müddəa və istiqamətlər **tətbiq üçün məqsədə-müvafiq** hesab edilir:

1. Şəffaflıq hesabatlarının təqdim olunması (Fransa təcrübəsi)

– İctimai əhəmiyyətli qurumları audit edən auditorlar tərəfindən illik şəffaflıq hesabatlarının hazırlanması və Auditorlar Palatasına təqdim edilməsi.

– Hesabatlarda hüquqi struktur, mülkiyyət forması, gəlir strukturu (audit və qeyri-audit gəlirləri), daxili keyfiyyət nəzarət sistemi və etik siyasətlər əks olunmalıdır.

Faydası: Rəqabət şəraitində şəffaflığın təmin olunması və etimadın güclənməsi.

2. Auditorların fəaliyyət müddətinin rotasiya prinsipi ilə məhdudlaşdırılması (Avropa İttifaqı və Fransa təcrübəsi)

– Auditor və ya auditor təşkilatının eyni müştəriyə fasiləsiz audit xidməti göstərmə müddəti maksimum 7 il müəyyən edilməli, daha sonra 2-3 il fasilə tələb olunmalıdır. Qeyd etmək lazımdır ki, 7 illik rotasiyanın tətbiqi praktikası Özbəkistan təcrübəsində özünü doğrultmuş və indi də tətbiq olunmaqdadır.

Faydası: Auditorun müstəqilliyi və obyektivliyinin təmin olunması.

3. Birgə audit (co-audit) modelinin tətbiqi (Fransa modeli)

– İctimai əhəmiyyətli müəssisələrin auditinin eyni zamanda iki müstəqil auditor və ya auditor təşkilatı tərəfindən həyata keçirilməsi təşviq edilməlidir.

Faydası: Auditor rəylərinin obyektivliyinin artırılması, audit keyfiyyətinə ikitərəfli nəzarət.

4. Audit və məsləhət xidmətlərinin ayrılması (ABŞ və Avropa təcrübəsi)

– Eyni hüquqi şəxsə eyni vaxtda həm audit, həm də vergi, hüquq və ya digər məsləhət xidmətlərinin göstərilməsi qadağan edilməlidir.

Faydası: Maraqlar toqquşmasının qarşısının alınması, auditorun tərəfsizliyinin qorunması.

5. Auditorlar üçün etik çərçivədə reklam fəaliyyətinin leqallaşdırılması (Macarıstan və ABŞ təcrübəsi)

– Auditorlara yalnız etik normalar çərçivəsində, qiymət və xidmətlərə dair informativ və şəffaf reklam imkanları tanınmalıdır.

Faydası: Xidmətlərin rəqabətli və məlumatlı şəkildə təqdim edilməsi, bazarda düzgün məlumat dövriyyəsinin təşviqi.

6. Audit saatlarının və minimum xidmət haqlarının normativləşdirilməsi (Fransa təcrübəsi)

– Audit fəaliyyətinin minimum vaxt və resurs sərfiyyatına dair normativlər müəyyən edilməli, xidmətin real dəyərinə uyğun qiymət formalaşması təşviq olunmalıdır.

Faydası: Keyfiyyətsiz və ucuz audit xidmətlərinin qarşısının alınması.

7. Etik davranış normalarının konkretləşdirilməsi

– Etika Məcəlləsinə auditin mərhələlərinə uyğun konkret davranış qaydaları və etik risklər əlavə edilsin.

Faydası: Auditor üçün yol xəritəsi formalaşır, subyektiv qiymətləndirmə azalır və etik pozuntuların qarşısı alınır.

AUDİT 2025, 3 (49), səh. 5-14.

AUDIT 2025, 3 (49), pp. 5-14.

АУДИТ 2025, 3 (49), стр. 5-14.

8. Auditorun “etik bəyannamə” təqdim etməsi

– Auditorlar auditə başlamazdan əvvəl etik əlaqələrə dair yazılı bəyanat təqdim etməlidirlər.

Faydası: Maraqlı toqquşmasının qarşısı alınır, auditorun müstəqilliyi və obyektivliyi təmin olunur.

9. Etik pozuntuya görə müştərinin məlumatlandırılması

– Auditor etik pozuntuya görə cəzalandıqda müştərilərinə bu barədə məlumat vermək öhdəliyi daşıyır.

Faydası: Müştərinin riskləri düzgün qiymətləndirməsi təmin olunur, etimad əsasında seçim etmək imkanı yaranır.

10. Etik pozuntulara görə yenidən imtahan və təlim

– Ciddi pozuntu hallarında auditorlar etik və peşə modullarından yenidən imtahan versinlər.

Faydası: Peşəkar səviyyənin artırılması və auditorun yenidən ictimai etimad qazanması üçün imkan yaranır.

11. Əlavə peşə sığortası və maliyyə zəmanəti tələbi

– Etik pozuntuya yol verən auditor fəaliyyətə davam etmək üçün əlavə sığorta/zəmanət təqdim etməlidir.

Faydası: Müştərilərin potensial zərərləri kompensasiya olunur, məsuliyyət artırılır.

12. Minimum audit qiymət standartlarının tətbiqi

– Fərqli müəssisə tipləri üzrə minimum qiymət həddləri müəyyən edilsin.

Faydası: Dempinqin qarşısı alınır, ucuz və keyfiyyətsiz audit xidmətləri bazardan sıxışdırılır.

13. Audit iş saati və resurs sərfiyyatının normativləşdirilməsi

– Audit üçün minimal iş saati və insan resursları üzrə normativlər hazırlanmalıdır.

Faydası: Formallıqdan uzaq, real iş yükünə əsaslanan keyfiyyətli audit təmin olunur.

14. Qiymət təkliflərinin əsaslandırılması və şəffaflığı

– Qiymət təklifləri xidmətin həcmi və mərhələlərinə əsasən ətraflı izah olunmalıdır.

Faydası: Müştəri real dəyəri anlayır, audit şirkətləri arasında ədalətli rəqabət yaranır.

15. Audit qiymətləri üzrə monitoring və reyestr

– Təklif: Auditorlar tərəfindən təqdim edilən müqavilə qiymətləri və xidmət həcmi elektron sistemdə qeydiyyatla alınsın.

Faydası: Qiymətlərin bazar səviyyəsində olub-olmaması monitoring olunur, normadan kənar təkliflər aşkar edilir.

16. Qiymət dempinqinə qarşı sanksiya mexanizmi

– Minimum qiymətdən aşağı audit xidməti göstərənlər əsaslandırma verməli və zərurət olduqda sanksiyaya məruz qalmalıdır.

Faydası: Qiymət əsasında haqsız rəqabətə qarşı sistemli nəzarət və intizam tədbirləri təmin olunur.

Bu müddəa və istiqamətlər, beynəlxalq praktikanın uğurlu elementlərinin Azərbaycan şəraitinə uyğunlaşdırılması və haqsız rəqabət hallarının sistemli şəkildə azaldılması baxımından məqsəduyğundur. Onların mərhələli şəkildə milli qanunvericilikdə və tətbiqetmədə əks olunması audit xidmətlərinin keyfiyyətini artırmaqla yanaşı, bazarda sağlam rəqabət mühitini formalaşdırmağa xidmət edəcəkdir.

AUDİT 2025, 3 (49), səh. 5-14.
AUDIT 2025, 3 (49), pp. 5-14.
АУДИТ 2025, 3 (49), стр. 5-14.

Y E K U N

Yekun olaraq belə bir qərara gəlmək olar ki, nəzəri baxımdan bütün bu tədbirlərin tətbiqi iqtisadi sistemdə bir-biri ilə bağlı üç əsas məqsəddə xidmət edir: auditor peşəsinin nüfuzunun qorunması, maliyyə bazarlarında etimadın gücləndirilməsi və investisiya mühitinin sağlamlaşdırılması. Xarici ölkələrin təcrübəsi təsdiq edir ki, yalnız cərimələr və inzibati məhdudiyyətlər problemin köklü həllinə imkan vermir, əksinə auditorların peşəkarlığının artırılması, etik prinsiplərə sadıqlıq, şəffaflıq mexanizmləri və davamlı təlim kimi yanaşmalar daha dayanıqlı nəticə verir. Azərbaycanda da bu istiqamətdə islahatların həyata keçirilməsi milli audit bazarını beynəlxalq standartlara uyğunlaşdıracaq, ölkəyə gələn xarici sərmayələrin həcmi artıracaq və iqtisadiyyatın ümumi inkişafına mühüm töhfə verəcəkdir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. Competition and Regulation in Auditing and Related Professions – 2009 - Audit və Əlaqədar Peşələrdə Rəqabət və Tənzimləmə – 2009
<https://www.icjp.pt/sites/default/files/cursos/documentacao/compet-regulation-audit-oecd44762253.pdf>
2. Avropa Komissiyası. Directive 2014/56/EU və Regulation (EU) No 537/2014 – Auditorların fəaliyyətinə dair tələblər və tənzimləmə çərçivəsi.
3. International Ethics Standards Board for Accountants (IESBA) – Code of Ethics for Professional Accountants (2022 Edition).
4. Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB, ABŞ). Auditor Independence and Ethical Responsibilities, Washington, 2020.
5. Azərbaycan Respublikasının “Audit fəaliyyəti haqqında” Qanunu, 1994.
6. Azərbaycan respublikasında auditor fəaliyyətinin inkişaf konsepsiyası - 2021-2030-cu illər.
7. Haqsız rəqabətlə mübarizədə “Qütb ulduzumuz”, 2022.
9. Haqsız rəqabətə qarşı mübarizə üzrə metodik materiallar toplusu (2022-2023-cü illər), Bakı-2023.
10. Auditorlar Palatası. (2025). 2025-ci il konfrans materialları. Bakı: Auditorlar Palatası.
11. Auditorlar Palatası. (2024). Auditorların peşə etikası üzrə təlimat və qaydalar. Bakı: Auditorlar Palatası.
12. Auditorlar Palatası. (2025). 2025-ci il fəaliyyət hesabatı. Bakı: Auditorlar Palatası.
13. Auditorlar Palatası. (2025). Auditorlar Palatasının illik hesabatı 2025. Bakı: Auditorlar Palatası.

*Vahid Tapdig Novruzov,
D.Sc. (Econ.), Professor,
Chairman of the Chamber of Auditors of the
Republic of Azerbaijan;*

*Afiga Bayramova,
Deputy Head of the Department for
Combating Unfair
Competition of the Chamber of Auditors
of the Republic of Azerbaijan
© V.T. Novruzov, A. Bayramova, 2025*

THE POSSIBILITIES OF APPLYING INTERNATIONAL AUDIT PRACTICES IN COMBATING UNFAIR COMPETITION

ABSTRACT

The purpose of the research – the study aims to ensure fair competition within the audit services market, to evaluate the risks posed by forms of unfair competition (such as dumping, relationships affecting independence, artificial reduction of quality, etc.) on the reliability of financial statements and the quality of audits, and to identify directions for adapting foreign practices to the Azerbaijani context in order to mitigate these risks.

The methodology of the research – the study employs comparative analysis of the normative-legal framework and institutional mechanisms, examination of international auditing standards and quality control systems (ethical rules, quality assurance, professional oversight, etc.), synthesis of advanced country practices (integration of professional self-regulation and state supervision), and conceptual assessment of models applicable in Azerbaijan.

The practical importance of the research – the article presents practical measures to enhance audit quality, safeguard the reliability of financial statements, and foster a fair competitive environment in the market. It substantiates opportunities and directions for strengthening professional ethics and independence requirements, establishing quality control mechanisms, increasing transparency and accountability requirements, and preventing unfair price competition.

The results of the research – forms of unfair competition undermine trust in auditor–client relationships, jeopardize the adequacy of audit evidence, and threaten the reliability of audit results. International practice demonstrates that systematic professional oversight, quality assurance, transparency requirements, and consistent enforcement of ethical frameworks significantly reduce these risks. For Azerbaijan, an adapted package of measures contributes to fostering healthy competition and ensuring the continuous improvement of audit quality.

The originality and scientific novelty of the research – the study introduces a conceptual model for the Azerbaijani audit market that systematically applies international approaches to combating unfair competition, adapted to local conditions. It proposes a comprehensive approach integrating elements of professional ethics, quality control, and institutional oversight.

Keywords: unfair competition, audit services, audit quality, professional ethics, quality control, international practice, institutional mechanisms, transparency.

*Новрузов Вахид Тандыг оглы,
доктор экономических наук, профессор
Председатель Палаты Аудиторов
Азербайджанской Республики;*

*Байрамова Афига,
Заместитель начальника Управления по Борьбе
с недобросовестной конкуренцией Палаты
Аудиторов Азербайджанской Республики
© Новрузов В.Т., Байрамова А., 2025*

ВОЗМОЖНОСТИ ПРИМЕНЕНИЯ ПРАКТИКИ ЗАРУБЕЖНОГО АУДИТА В БОРЬБЕ С НЕДОБРОСОВЕСТНОЙ КОНКУРЕНЦИЕЙ

Р Е З Ю М Е

Цель исследования – обеспечить формирование добросовестной конкуренции на рынке аудиторских услуг, оценить риски, создаваемые формами недобросовестной конкуренции (демпинг, отношения, влияющие на независимость, искусственное снижение качества и др.) для достоверности финансовой отчетности и качества аудита, а также определить направления адаптации зарубежной практики к азербайджанским условиям с целью минимизации этих рисков.

Методология исследования – используется сравнительный анализ нормативно-правовой базы и институциональных механизмов, изучение международных стандартов аудита и систем контроля качества (этические правила, обеспечение качества, профессиональный надзор и др.), синтез передового опыта различных стран (интеграция профессионального саморегулирования и государственного контроля), а также концептуальная оценка моделей, применимых в Азербайджане.

Практическая значимость исследования – в статье предложены практические меры по повышению качества аудита, обеспечению достоверности финансовой отчетности и формированию справедливой конкурентной среды на рынке. Обоснованы возможности и направления усиления требований профессиональной этики и независимости, построения механизмов контроля качества, повышения требований к прозрачности и подотчетности, а также предотвращения недобросовестной ценовой конкуренции.

Результаты исследования – формы недобросовестной конкуренции ослабляют доверие в отношениях аудитор–клиент, ставят под угрозу адекватность аудиторских доказательств и достоверность результатов аудита. Международная практика показывает, что системный профессиональный надзор, обеспечение качества, требования прозрачности и последовательное соблюдение этических рамок существенно снижают данные риски. Для Азербайджана адаптированный пакет мер способствует оздоровлению конкуренции и устойчивому повышению качества аудита.

Оригинальность и научная новизна исследования – представлена концептуальная модель для рынка аудита Азербайджана, предусматривающая системное применение международных подходов к борьбе с недобросовестной конкуренцией с учетом местных условий. Предложен комплексный подход, интегрирующий элементы профессиональной этики, контроля качества и институционального надзора.

Ключевые слова: недобросовестная конкуренция, аудиторские услуги, качество аудита, профессиональная этика, контроль качества, международная практика, институциональные механизмы, прозрачность.

*Məqalə redaksiyaya daxil olmuşdur:
14.04.2025
Təkrar işlənməyə göndərilmişdir:
16.05.2025
Çapa qəbul olunmuşdur: 03.06.2025*

*Дата поступления статьи в
редакцию: 14.04.2025
Отправлено на повторную
обработку: 16.05.2025
Принято к печати: 03.06.2025*

*The date of the admission of the article
to the editorial office: 14.04.2025
Send for reprocessing: 16.05.2025
Accepted for publication: 03.06.2025*